

TÜRKİYE'DE KENDİNİ YÖNETME STRATEJİLERİYLE İLGİLİ YAPILAN ARAŞTIRMALARIN İNCELENMESİ*

Anaysing Researches About Self-Management Strategies in Turkey

Akın GÖNEN

akin.gonen@selcuk.edu.tr

Yahya ÇIKILI

ycikili@hotmail.com.tr

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Geliş: 31 Mart 2023

Kabul: 30 Temmuz 2023

Anahtar Kelimeler:

Kendini yönetme stratejileri, özel gereksinimli birey, betimsel analiz, tek-denekli araştırmalar, bilimsel dayanaklı uygulamalar

© 2023 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de kendini yönetme stratejileriyle ilgili özel eğitim alanında yapılan etkililik araştırmalarının betimsel olarak incelenmesidir. Çalışma kapsamında EBSCO Host, Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM), Dergi Park, TR Dizin ve Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarında Türkçe “kendini yönetme stratejileri”, “kendine amaç belirleme”, “kendine ön uyarın verme”, “kendine yönerge verme”, “kendini izleme”, “kendini değerlendirme”, “kendini pekiştirme”, “özel gereksinimli birey” ve “tek denekli araştırma” anahtar kelimeleri kullanılarak tarama yapılmıştır. Çalışmaların dahil etme ölçütleri olarak (a) özel gereksinimli bireylerle yürütülmesi, (b) kendini yönetme stratejisi/stratejilerinin yer aldığı öğretim yönteminin çalışmada kullanılması, (c) tek denekli araştırma modellerinden biriyle desenlenmesi, (d) elektronik veri tabanlarında Türkçe ve İngilizce tam metinlerine erişiliyor olması ve (e) Ocak 2002-Eylül 2022 yılları arasında yayımlanması açısından değerlendirilmiştir. Yapılan ayrıntılı incelemeler sonucunda 16 araştırma kapsama alınarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde, Türkiye’de kendini yönetme stratejileriyle yapılan etkililik çalışmalarında çoğunlukla 7-18 yaş arası okul çağındaki özel gereksinimli bireylerin dahil edildiği ve katılımcı grubun yarıdan fazlasının zihinsel yetersizlik gösteren öğrencilerden oluştuğu belirlenmiştir. Ayrıca kendini izlemenin en sık kullanılan strateji olduğu, kendini yönetme stratejileri için kâğıt/kalem tabanlı materyallerin tercih edildiği ve hedef becerilerin kazandırılmasında stratejilerin etkili olduğu tespit edilmiştir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 31 March 2023

Accepted: 30 July 2023

ABSTRACT

The aim of this study is to descriptively analyze the effectiveness studies in the field of special education on self-management strategies in Turkey. As part of this study, it is utilized from EBSCO Host, National Academical Network and Information Centre (ULAKBİM), Dergi Park, TR Index and databases of National Research Centre of Council of Higher Education (YÖK) by using key words of “self-management strategies”, “goal setting”, “antecedent cure regulation”, “self-instruction”, “self-monitor”, “self-evaluations”, “self-reinforcement”, “individual with special needs” and “single-subject research” in Turkish. It is determined that inclusion criterias of this study are (a) conducting with individuals with special needs, (b) using the teaching

* Bu çalışma 32. Ulusal Özel Eğitim Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur

Keywords:

Self-management strategies, individual with special needs, systematic review, single-subject research, evidence-based practices

© 2023 PESA All rights reserved

method includes self-management strategy/strategies, (c) using one of the single subject research models as pattern, (d) accessibility of full Turkish and/or English articles at electronic databases and (e) being published between the years of January 2002-September 2022. In the result of detailed reviews, 16 research that are included, are analyzed. In according to findings, it is determined that in the efficiency research done with using self-management strategies, mostly school age individuals with special needs between the ages of 7-18 are involved and more than the half of the participants are students having mental deficiency. In addition, it is determined that self-monitoring is the most used strategy, materials based on paper/pen are preferred for self-management strategies and strategies are effective on gaining target skills.

1.GİRİŞ

Kendini yönetme, kişinin uygun olan ya da uygun olmayan davranışlarını ayırt etmesine, kendi davranışlarını doğru bir şekilde izlemesine, davranışlarını kaydetmesine ve uygun davranışlar göstermesinin sonucu olarak kendini ödüllendirmesine odaklanan bir uygulama olarak belirtilmektedir (Hume vd., 2021). Genelde en az bir veya birden fazla stratejiyi içermektedir. Bu stratejilerin farklı sınıflandırmaları olmakla birlikte en yaygın şekilde kullanılmakta olanları kendine amaç belirleme, kendine ön uyarı verme, kendine yönerge verme, kendini izleme, kendini değerlendirme ve kendini pekiştirme (Brooks vd., 2003; Carr vd., 2014; Cooper vd., 2007). Her bir strateji ayrı ayrı kullanılsa da çoğu zaman kendini yönetme paketiyle birlikte kullanılması mümkün olabilmektedir (Briesch & Chafouleas 2009).

Bireylerin bağımsızlık düzeylerini artırmalarına ve yaşamlarını sürdürmekle birlikte sorumluluk almalarına destek olan kendini yönetme uygulaması kullanılmaktadır (Wehmeyer, 2002; Westwood, 2011). Özel eğitimle ilgili alanlarda çeşitli becerileri geliştirmek için tercih edilmekte ve öğrencilerin kullanımı için önemli becerilerden oluşmaktadır (Koegel vd., 1999). Kendini yönetme bileşenlerinin olumlu etkileri yaş (ilkokuldan liseye kadar), yetenek düzeyleri (öğrenme güçlüğü, tipik gelişim gösteren öğrenciler) ve çeşitli sonuçlar açısından (akademik, sosyal davranış gibi) incelenmiştir. Öğrencilerin hem sınıf hem günlük yaşamda davranışsal destekler aracılığıyla kendi davranışlarını izleyip pekiştirebilecekleri sistemlerin olması önemli görülmektedir. Bunun yanı sıra özel gereksinimli bireylere öğretilen ayrı bir beceri dizisi olarak farklı ortamlarda bağımsızlığın kazanılmasına katkı sağlamaktadır. Çok sayıda araştırmaya ek olarak son meta-analiz çalışmalarında kendini yönetmenin etkililiğine ilişkin kanıtlar sunulmaktadır (Briesch & Chafouleas 2009; Reinecke vd., 2018).

Ulusal alan yazında kendini yönetme bileşenleriyle ilgili araştırmalar incelendiğinde kendini yönetme çeşitli eğitim kademelerinde, farklı yaşlarda, farklı katılımcı gruplarında; sosyal, akademik, günlük yaşam, mesleki beceriler, istenen davranışların artırılması, uygun olmayan davranışların azaltılması, öğretmen-öğrenci yönlendirmeli karşılaştırmalı çalışmalarda, kalıcılık ve genellemenin sağlanmasında etkili biçimde kullanılmaktadır. Kendini yönetme stratejilerinin kullanıldığı ve tek denekli araştırma modellerinin incelendiği betimsel çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında farklı özel gereksinimli gruplarda yer alan bireylerin katılım gösterdiği, genel eğitim veya özel eğitim ortamlarında ve çeşitli kademelerde yürütülmesinin konu aldığı, kendini yönetme bileşenlerinin incelendiği ve artırılmak istenen davranışlar ile uygun olmayan davranışlara odaklanıldığı görülmektedir (Busacca vd., 2015; Briesch ve Chafouleas, 2009; Briesch vd., 2019; Harchik vd., 1992; Maggin vd., 2013; McDougall vd., 2017; Yücesoy-Özkan ve Sönmez-Kartal, 2011).

Türkiye’de özel eğitim alanında kendini yönetme stratejilerine ilişkin özel gereksinimli bireylerin katılımıyla gerçekleştirilmiş ve etkililik boyutlarını inceleyen araştırmalar bulunmaktadır (Ör., Dağseven-Emecen vd., 2019; Sönmez & Yücesoy-Özkan, 2012; Töret vd., 2015). Buna karşın 2022 yılına kadar Türkiye’de betimsel analiz veya meta analiz yoluyla incelenen ve 1999-2008 yılları arasında kapsadığı tespit edilen yalnızca bir araştırmaya rastlanmıştır (Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011).

Bahsedilen çalışmada, inceleme kapsamında ulusal herhangi bir çalışmaya rastlanmadığı belirlenmiştir. Ülkemizde özel eğitim alanında kendini yönetme stratejileriyle ilgili yapılan etkililik araştırmalarının ayrıntılı bir şekilde gözden geçirilmemesinin bir sınırlılık olduğu gözlenmiştir. Bu nedenle ulusal çalışmalarda kendini yönetme stratejilerinin kullanıldığı etkililik araştırmaların incelenmesine gereksinim duyulmaktadır.

Mevcut durumla ilişkili olarak çalışmanın amacı, Türkiye’de 2002-2022 yılları arasında kendini yönetme stratejileriyle ilgili özel eğitim alanında yapılan etkililik araştırmalarının betimsel olarak incelenmesidir. Bu genel amaca yönelik olarak şu sorulara cevaplar aranmıştır: (a) araştırmanın çalışma grubu demografik özellikleri (katılımcı sayısı, yaşı, cinsiyeti, tanısı) nedir? (b) araştırmanın uygulama süreci kim ya da kimler tarafından takip edilmiştir? (c) araştırma hangi ortam ya da ortamlarda yürütülmüştür? (d) araştırma sürecinde tek denekli araştırma modellerinden hangisi tercih edilmiştir? (e) araştırmada öğretimi yapılan hedef davranış ya da davranışlar nelerdir? (f) araştırmada kendini yönetme stratejisinin ya da stratejilerinin hangisi kullanılmıştır? (g) araştırmada kâğıt/kalem ve teknoloji temelli araçlardan hangisi tercih edilmiştir? (h) araştırmada izleme, genelleme ve sosyal geçerlik verisi toplanmış mıdır? (ı) araştırmada güvenilirlik verileri (uygulama ve gözlemciler arası güvenilirlik) toplanmış mıdır? (i) araştırmada etkililik hakkında hangi sonuçlara ulaşılmıştır.

2. YÖNTEM

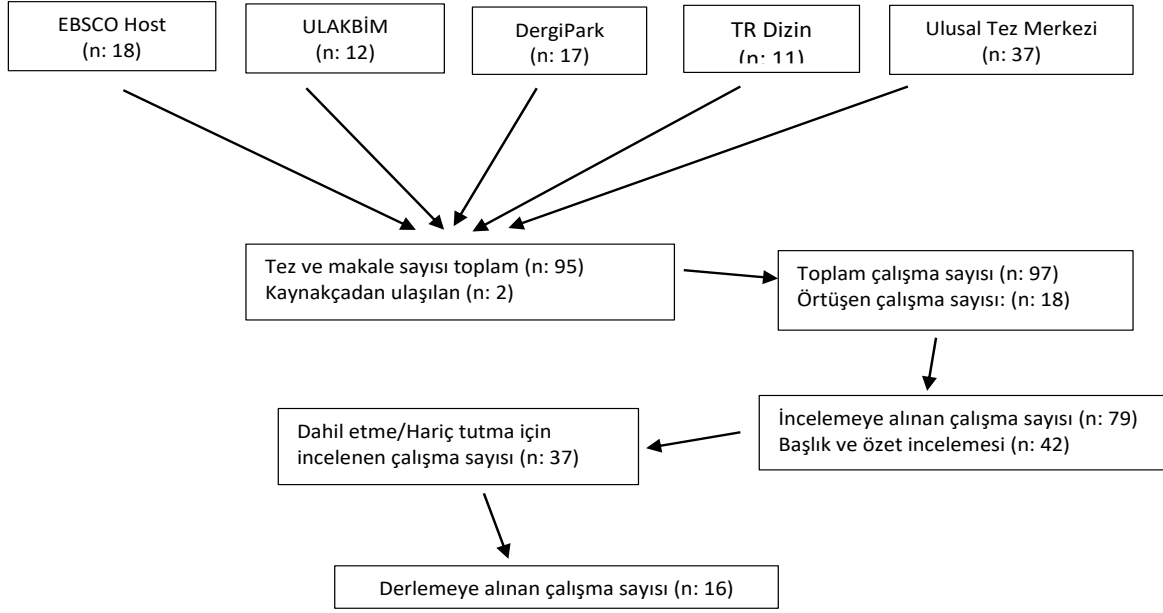
Bu bölümde araştırmanın modeli, tarama sürecinin yürütülmesi, dahil etme hariç tutma ölçütleri, kapsamlı betimsel analiz ve kodlayıcılar arası güvenilirlik başlıklarına yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada kendini yönetme stratejileriyle ilgili Türkiye’de yapılan araştırmaların incelemesi için betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz, bir problem ya da soruna cevap bulmak amacıyla ilgili alanda yayımlanan çalışmaların kapsamlı bir biçimde taranması, ulaşılan makalelerin aracılığıyla dâhil etme ya da hariç tutma kriterlerini dikkate alarak veri toplama ve analiz etme süreci şeklinde tanımlanmaktadır (Burns & Grove, 2018; Moher vd., 2009). Betimsel analiz için sistematik derleme, gözden geçirme, alan yazın incelemesi ya da kaynak taraması şeklinde terimler kullanılmaktadır (Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011).

2.2. Tarama Sürecinin Yürütülmesi

Bu araştırmada Türkiye’de kendini yönetme stratejileri ile yürütülen ve tek denekli araştırma modeliyle tasarlanan çalışmaların incelenmesi hedeflenmiştir. Ocak 2002 ve Eylül 2022 tarihleri arasında yürütülen araştırmalar EBSCOHost, Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM), Dergi Park, TR Dizin ve Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarında Türkçe “kendini yönetme stratejileri”, “kendine amaç belirleme”, “kendine ön uyarı verme”, “kendine yönerge verme”, “kendini izleme”, “kendini değerlendirme”, “kendini pekiştirme”, “özel gereksinimli birey” ve “tek denekli araştırma” anahtar kelimeleri kullanılarak tarama yapılmıştır. Tarama sırasında aynı çıkan çalışmalardan sadece bir tanesi listeye eklenmiştir. Ayrıca ulaşılan makalelerin kaynakçaları incelenerek veri tabanlarında çıkmayan araştırmalara da ulaşılması amaçlanmıştır. Bu tarama sonucunda açık erişimde olan toplam 97 çalışmaya ulaşılmıştır. Şekil 1’de elektronik veri tabanlarından ulaşılan araştırma sayılarıyla birlikte, dahil etme ve hariç tutma ölçütleri doğrultusunda tarama süreci bütünsel olarak verilmiştir.

Şekil 1. Alan yazın tarama şeması

2.3. Dahil Etme Hariç Tutma

Araştırmaların dahil edilmesini sağlayan çeşitli ölçütler belirlenmiştir: (a) özel gereksinimli bireylerle yürütülmesi, (b) kendini yönetme stratejilerinin yer aldığı öğretim yönteminin çalışmada kullanılması, (c) tek denekli araştırma modellerinden biriyle desenlenmesi, (d) elektronik veri tabanlarından erişiliyor olması, (e) Ocak 2002-Eylül 2022 yılları arasında çalışmanın yayınlanmış olması ve (f) elektronik veri tabanlarında Türkçe ve/veya İngilizce tam metinlerine erişiliyor olması. Araştırma kapsamından çeşitli dışlama ölçütleri de belirlenmiştir: (a) katılımcıların özel gereksinimli bireylerle yürütülmüş olmaması, (b) tek denekli araştırma modellerinden biriyle desenlenmiş olmaması, (c) belirtilen yıllar dışında yayınlanmış olması, (d) uygulamanın Türkiye’de gerçekleştirilmemiş olması ve (e) makalelerin tezden üretilmiş olması. Bu ölçütleri karşılayan 11 yüksek lisans tezi, 2 doktora tezi ve 3 araştırma makalesi olmak üzere toplam 16 araştırmaya ulaşılmıştır. Tarama sonunda tespit edilen 16 çalışma kapsamlı inceleme için betimsel analiz sürecine dahil edilmiştir.

2.4. Kapsamlı Betimsel Analiz

Alan yazının incelemesi doğrultusunda kendini yönetme stratejilerinin özel gereksinimli bireylerle Türkiye’de yürütülen araştırmalarda (a) katılımcıların demografik özellikleri (katılımcı sayısı, yaş, cinsiyet, tanı), (b) uygulamacı özellikleri, (c) araştırma ortamı, (d) araştırma modeli, (e) bağımlı değişken/ler, (f) kendini yönetme stratejileri, (g) kendini yönetme stratejisiyle ilgili kullanılan araç-gereç (kağıt/kalem tabanlı yada teknoloji tabanlı), (h) izleme, genelleme ve sosyal geçerlik verileri, (ı) güvenilirlik verileri (uygulama ve gözlemciler arası) ve (i) etkililik sonuçları betimsel olarak analiz edilmiştir.

2.4. Kodlayıcılar Arası Güvenirlik

Araştırmada öncelikli olarak makalelerin tarama sürecine ilişkin güvenilirlik verisi toplanmıştır. Araştırmacılar tarafından belirlenmiş olan elektronik veri tabanlarında anahtar sözcükler ile tarama gerçekleştirilmiştir. Elde edilen makaleler alfabetik sıra ile listelendikten sonra iki araştırmacının

tabloları karşılaştırılarak hemen hemen benzer çalışmalara ulaşıkları tespit edilmiştir. Daha sonra araştırmalar için belirtilen dahil etme ölçütleri incelenerek kapsama alınıp alınmayacağına yönelik güvenilirlik verisine ulaşılmıştır. Sürecin objektif ilerlemesini sağlamak amacıyla belirlenen dahil etme ölçütlerine ilişkin veri kodlama tablosu hazırlanmıştır. İki araştırmacı bağımsız bir şekilde dahil etme ölçütleriyle ilgili her bir tabloda uygun olan ölçüt için “+” ve uygun olmayan ölçüt için “-” sembolleri kullanarak kodlamalar yapılmıştır. Son güvenilirlik verisinde iki araştırmacı bağımsız yapmış oldukları kodlamalar arasındaki benzerlikleri incelemiştir. Dahil etme ölçütleri ve betimsel analizine yönelik yapılan güvenilirlik hesaplamaları için “Görüş Birliği/Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı X 100” formülü kullanılmıştır. Kodlayıcılar arası güvenilirlik verilerinde; (a) elektronik tarama için %95, (b) dahil etme ölçütleri için %100 ve (c) betimsel analiz incelemesinde %95 görüş birliği sağlanmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde 2002-2022 yılları arasında yayımlanan ve Türkiye’de kendini yönetme stratejileriyle ilgili özel eğitim alanında yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular sunulmuştur. Araştırma bulguları demografik özellikler (katılımcı sayısı, yaş, cinsiyet, tanı ve uygulayıcı kişi), yöntemsel özellikler (ortam, araştırma modeli, hedef davranış, kendini yönetme stratejileri, izleme, genelleme, sosyal geçerlik, gözlemciler arası güvenilirlik ve uygulama güvenilirliği) ve araştırmanın sonuçları başlıkları altında sunulmuştur.

3.1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Demografik özelliklere yönelik bulgular katılımcı sayısı, yaş, cinsiyet, tanı ve uygulayıcı kişi olmak üzere alt başlıklarda açıklanarak Tablo 1’de özetlenmiştir.

3.1.1. Katılımcı sayısı

Çalışma kapsamında incelenen 16 makalede katılımcı sayıları açısından incelendiğinde toplam 50 özel gereksinimli bireyin kendini yönetme stratejileriyle ilgili uygulamalara katılım sağladığı belirlenmiştir. Bir katılımcıyla yapılan bir (Çaka, 2021), üç katılımcıyla yapılan 13 ve üçten daha fazla katılımcıyla yapılan iki (Çelik, 2010; Sönmez, 2012) çalışma olduğu görülmektedir.

3.1.2. Cinsiyet

Katılımcılar cinsiyetleri açısından değerlendirildiğinde iki çalışmada herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır (Alkoyak, 2014; Bayram, 2006). Diğer 14 makale incelendiğinde 28 erkek ve 22 kız şeklinde katılımcıların cinsiyeti tespit edilmiştir.

3.1.3. Yaş

Tablo 1’de gösterildiği gibi incelenen 16 çalışmada toplam 50 katılımcının bulunduğu görülmektedir. Yalnızca bir çalışmada yer alan katılımcıların 4’ü okulöncesi dönemde bulunan öğrenciler arasından seçilmiştir ve yaşları 5-6 arasında değişmektedir (Sönmez, 2012). Bir çalışmada ise yaş aralığı yerine katılımcıların hangi sınıfta bulduklarına yer verilmiştir (Bayram, 2006). 11 çalışmada yaş aralığı 7-14 arasında olan 40 özel gereksinimli bireyin katılım gösterdiği belirlenmiştir (Çelik, 2010; Dağseven-Emecen vd., 2019; Kocabıyık, 2016; Küçüközyiğit, 2014; Sayar, 2020; Sert, 2019; Sosun-Haytabay, 2011; Sönmez ve Yücesoy-Özkan, 2012; Töret vd., 2015; Tufan, 2016; Yücesoy-Özkan, 2007). Üç çalışmada ise yedi katılımcının yaşları 15-18 arasında değiştiği tespit edilmiştir (Alkoyak, 2014; Çaka, 2021; Gevşek, 2016).

Tablo 1. Demografik özelliklere ilişkin bulgular

Kaynak	Katılımcı sayısı	Yaş	Cinsiyet	Tanı	Uygulayıcı
Alkoyak, G. (2014)	3	15-17	-	Zihinsel Yetersizlik	Araştırmacı
Bayram, H. (2006)	3	-	-	Görme Yetersizliği	Araştırmacı
Çaka, A. İ. (2021)	1	18	Erkek	Otizm Spektrum Bozukluğu	Araştırmacı
Çelik, H. (2010)	6	10-12	2 Erkek/4 Kız	Zihinsel Yetersizlik	Araştırmacı
Dağseven -Emecen D., Aykut, Ç., Karasu, N., & Dayı, E. (2019)	3	13-15	2 Erkek/1 Kız	Zihinsel Yetersizlik	Araştırmacı
Gevşek, S. (2016)	3	13-15	2 Erkek/1 Kız	Zihinsel Yetersizlik	Araştırmacı
Kocabıyık, D. (2016)	3	10-11	2 Erkek/1 Kız	Zihinsel Yetersizlik	Öğretmen
Küçüközyiğit S. (2014)	3	11-14	3 Erkek	Görme Yetersizliği	Araştırmacı
Sayar, K. (2020)	3	7-8	3 Erkek	Özel Öğrenme Güçlüğü	Araştırmacı
Sert, C. (2019)	3	10	2 Erkek/1 Kız	Özel Öğrenme Güçlüğü	Araştırmacı
Sosun-Haytabay, T. (2011)	3	7-8	2 Erkek/1 Kız	Görme Yetersizliği	Araştırmacı
Sönmez, M. (2012)	4	5-6	4 Kız	Gelişimsel Yetersizlik	Araştırmacı
Sönmez, M., ve Yücesoy-Özkan, Ş. (2012)	3	8-10	3 Erkek	Gelişimsel Yetersizlik	Araştırmacı
Töret, G., Aykut, Ç., Babacan, A., & Özkubat, U. (2015)	3	10-11	2 Erkek/1 Kız	Otizm Spektrum Bozukluğu	Araştırmacı
Tufan, S. (2016)	3	11-14	2 Erkek/1 Kız	Zihinsel Yetersizlik	Araştırmacı
Yücesoy-Özkan, Ş. (2007)	3	10-11	2 Erkek/1 Kız	Zihinsel Yetersizlik	Araştırmacı

3.1.4. Tanı

Dahil edilen araştırmaların tümünde öğrenci tanılarına yönelik bilgiler sunulmuştur. Araştırmaların 7'sinde zihinsel yetersizlik tanısı olan 28 öğrenci çalışmaya katılmıştır (Alkoyak, 2014; Çelik, 2010; Dağseven-Emecen vd., 2019; Gevşek, 2016; Kocabıyık, 2016; Tufan, 2016; Yücesoy-Özkan, 2007). Üç araştırmada görme yetersizliği olan 9 öğrenci (Bayram, 2006; Küçüközyiğit, 2014; Sosun-Haytabay, 2011), ikişer araştırmada özel öğrenme güçlüğü olan 6 öğrenci (Sayar, 2020; Sert, 2019), gelişimsel yetersizliği olan 7 öğrenci (Sönmez, 2012; Sönmez & Yücesoy-Özkan, 2012) ve OSB olan 4 öğrenci (Çaka, 2021; Töret vd., 2015) çalışmalara dahil edilmiştir.

3.1.5. Uygulayıcı

İncelenen makalelerin sadece ikisinde (Kocabıyık, 2016; Töret vd., 2015) uygulayıcı olarak öğretmenlerin görev aldığı tespit edilirken 14 çalışmada araştırmacının kendisinin görev aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. Yöntemsel Özelliklere İlişkin Bulgular

Yöntemsel özelliklere ilişkin analizler ortam, araştırma modeli, hedef davranış, kendini yönetme stratejileri, araç türü, izleme, genelleme, gözlemciler arası güvenilirlik ve uygulama güvenilirliği olmak üzere dokuz farklı kategoride incelenmiştir. Bulgulara yönelik olan ayrıntılar ise Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Yöntemsel özelliklere ilişkin bulgular

Kaynak	Orta m	Araştırm a modeli	Hedef davranış	KYS	Araç türü	İ/G	Sosyal geçerlik	Güvenirlik	
								GAG	UG
Alkoyak, G. (2014)	Okul	DAÇY	Toplama işlemleri performansı	Kİ	Kağıt-kalem	+/+	+	+	+
Bayram, H. (2006)	Okul	DAÇY	Sözlü problem çözme	Kİ	Kağıt-kalem	+/+	+	+	+
Çaka, A. İ. (2021)	Okul	DAÇY	Coğrafya dersi kazanımları	Kİ	Teknoloji	+/+	-	+	+
Çelik, H. (2010)	Okul	DAÇY	Kendini kontrol etme Saldırgan davranışları azaltma	KD	Kağıt-kalem	+/+	-	+	+
Dağseven -Emecen D., Aykut, Ç., Karasu, N., & Dayı, E. (2019)	Okul	KAÇY	Yemek pişirme	KÖUV KYV	Kağıt-kalem	+/-	-	+	+
Gevşek, S. (2016)	Okul	DAÇY	Yemek pişirme	KÖUV Kİ	Kağıt-kalem	+/+	+	+	+
Kocabıyık, D. (2016)	Okul	KAÇY	Dersle ilgilenme	KÖÜ, KYV Kİ KD KP	Kağıt-kalem	+/+	+	+	+
Küçüközyiğit S. (2014)	Okul	DAÇY	Çarpma işlemleri akıcılığı	Kİ	Kağıt-kalem	+/+	+	+	+
Sayar, K. (2020)	Okul	KAÇY	Dersle ilgilenme Kendini izleme	Kİ	Kağıt-kalem	+/+	+	+	+
Sert, C. (2019)	Okul	KAÇY	Okuma hızı, doğruluğu, prodüsi	Kİ	Kağıt-kalem	+/-	+	+	+
Sosun-Haytabay, T. (2011)	Okul	KAÇY	Dikkat sürdürme	Kİ	Kağıt-kalem	+/+	+	+	+
Sönmez, M. (2012)	Okul	KAÇY	Dersle ilgilenme Kendini izleme	Kİ	Kağıt-kalem	+/+	+	+	+
Sönmez, M., ve Yücesoy-Özkan, Ş. (2012)	Ev	KAÇY	Dışarı çıkma KYS	KÖUV KYV Kİ KD KP	Kağıt-kalem	+/+	+	+	+
Töret, G., Aykut, Ç., Babacan, A., & Özkubat, U. (2015)	Okul	KAÇY	Akademik başarı	Kİ	Kağıt-kalem	+/+	+	+	+
Tufan, S. (2016)	Okul	KAÇY	Sözlü problem çözme performansı	Kİ	Kağıt-kalem	+/+	+	+	+
Yücesoy-Özkan, Ş. (2007)	Okul	KAÇY	Etkinliği tamamlama KYS	KÖUV Kİ KD KP	Kağıt-kalem	+/+	+	+	+

KYS: Kendini Yönetme Stratejileri GAG: Gözlemciler Arası Güvenirlik UG: Uygulama Güvenirliği DAÇY: Davranışlar Arası Çoklu Yoklama KAÇY: Katılımcılar Arası Çoklu Yoklama Kİ: Kendini İzleme KD: Kendini Değerlendirme KÖUV: Kendine Ön Uyarı Verme KYV: Kendine Yönerge Verme KD: Kendini Değerlendirme KP: Kendini Pekiştirme İ: İzleme G: Genelleme

3.2.1. Ortam

İnceleme kapsamına alınan çalışmaların 15'inde kendini yönetme stratejileriyle ilgili uygulamaların okul ortamında gerçekleştirildiği sadece bir çalışmada uygulamanın ev ortamında yürütüldüğü belirtilmiştir (Sönmez & Yücesoy-Özkan, 2012).

3.2.2. Araştırma modeli

Analiz edilen 16 araştırmadan 14'ünde çoklu yoklama modelleri kullanıldığı görülmüştür. Bunlardan 9 araştırmada katılımcılar arası çoklu yoklama modeli (Dağseven-Emecen vd., 2019; Kocabıyık, 2016; Sayar, 2020; Sert, 2019; Sosun-Haytabay, 2011; Sönmez & Yücesoy-Özkan, 2012; Töret vd., 2015; Tufan, 2016; Yücesoy-Özkan, 2007), beş araştırmada ise davranışlar arası çoklu yoklama modeli kullanılmıştır (Alkoyak, 2014; Bayram, 2006; Çaka, 2021; Çelik, 2010; Gevşek, 2016). Kalan iki araştırmada ise değişen ölçütler modeli ve katılımcılar arası çoklu başlama modeli kullanılmıştır (Küçüközyiğit, 2014; Sönmez, 2012).

3.2.3. Hedef davranış

Araştırma kapsamına alınan çalışmalarda toplama işlemi performansı, sözlü problem çözme, coğrafya dersi kazanımları, kendini kontrol etme ve saldırgan davranışları azaltma, yemek pişirme, dersle ilgilenme, çarpma işlemi akıcılığı, etkinliği tamamlama ve kendini yönetme stratejileri, dersle ilgilenme ve kendini izleme, okuma hızı, doğruluğu ve okuma prodisi, dikkat sürdürme, dersle ilgilenme ve kendini izleme, dışarı çıkma ve kendini yönetme stratejileri, akademik başarı ve son olarak sözlü problem çözme performansı gibi hedef beceriler kazandırılmaya çalışılmıştır. Araştırmada dersle ilgilenme becerisi üç çalışmada (Kocabıyık, 2016; Sayar, 2020; Sönmez, 2012) ve yemek pişirme becerisi iki çalışmada (Dağseven-Emecen vd., 2019; Gevşek, 2016) hedef davranış olarak seçildiği görülmektedir. Hedef davranışların neredeyse tamamı artırılmak istenen becerilerle ilgili olduğu dikkati çekmektedir.

İncelenen 16 çalışmanın 6'sında birden fazla hedef davranışla ilgili uygulama yapıldığı belirlenmiştir (Çelik, 2010; Sayar, 2020; Sert, 2019; Sönmez, 2012; Sönmez ve Yücesoy-Özkan, 2012; Yücesoy-Özkan, 2007). Bu çalışmalardan 4'ünde kendi yönetme stratejileri hem hedef davranış hem de öğretim yöntemi olarak kullanıldığı bildirilmiştir (Sayar, 2020; Sönmez, 2012; Sönmez & Yücesoy-Özkan, 2012; Yücesoy-Özkan, 2007). 16 çalışmadan 10'unda ise tek bir hedef becerinin kazandırılmaya çalışıldığı rapor edilmiştir (Alkoyak, 2014; Bayram, 2006; Çaka, 2021; Dağseven-Emecen vd., 2019; Gevşek, 2016; Kocabıyık, 2016; Küçüközyiğit S. 2014; Sosun-Haytabay, 2011; Töret vd., 2015; Tufan, 2016).

3.2.4. Kendini yönetme stratejileri

Kendini yönetme stratejisi kullanılarak gerçekleştirilen 16 çalışma incelendiğinde 9'unda yalnızca bir stratejinin kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların tamamında kendini izleme stratejisi tercih edildiği belirlenmiştir (Alkoyak, 2014; Bayram, 2006; Küçüközyiğit 2014; Sayar, 2020; Sert, 2019; Sosun-Haytabay, 2011; Sönmez, 2012; Töret vd., 2015; Tufan, 2016). Diğer 7 makalede birden fazla kendini yönetme stratejisi kullanılmıştır. Bununla birlikte 6 makalede kendini izleme stratejisiyle birlikte farklı stratejilerin kullanıldığı (Çaka, 2021; Çelik, 2010; Gevşek, 2016; Kocabıyık, 2016; Sönmez & Yücesoy-Özkan, 2012; Yücesoy-Özkan, 2007) bir çalışmada ise kendini izlemenin dışında diğer stratejilerden yararlanıldığı tespit edilmiştir (Dağseven-Emecen vd., 2019).

İkinci en çok kullanılan kendini yönetme stratejisi olarak beş makalede kendine ön uyarı verme (Çelik, 2010; Dağseven-Emecen vd., 2019; Gevşek, 2016; Kocabıyık, 2016; Sönmez & Yücesoy-Özkan, 2012), kendini değerlendirme (Çaka, 2021; Çelik, 2010; Kocabıyık, 2016; Sönmez & Yücesoy-Özkan, 2012; Yücesoy-Özkan, 2007) ve diğer beş makalede kendini pekiştirme (Çaka, 2021; Çelik, 2010; Kocabıyık,

2016; Sönmez & Yücesoy-Özkan, 2012; Yücesoy-Özkan, 2007) olduğu belirlenmiştir. Kendine amaç belirleme stratejisinin çalışmalarda hiç kullanılmadığı tespit edilmiştir.

3.2.5. Araç türü

İnceleme kapsamına alınan çalışmaların 15'inde kendini yönetme stratejileri kâğıt/kalem tabanlı araçlarla desteklenerek kullanıldığı, sadece bir çalışmada teknoloji tabanlı bir araç yoluyla kullanıldığı tespit edilmiştir (Çaka, 2021).

3.2.6. İzleme

İnceleme kapsamına alınan 16 araştırmanın tamamında izleme verisinin toplandığı belirlenmiştir.

3.2.7. Genelleme

İncelemeye dahil edilen araştırmaların 13'ünde (Ör., Bayram, 2006; Sayar, 2020; Töret vd., 2015) genelleme verilerinin toplandığı, 3 çalışmada (Dağseven-Emecen vd., 2019; Küçüközyiğit, 2014; Sert, 2019) ise genelleme verilerine yönelik herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır.

3.2.8. Sosyal geçerlik

İncelemeye dahil edilen araştırmaların 12'sinde (Ör., Gevşek, 2016; Kocabıyık, 2016; Sönmez & Yücesoy-Özkan, 2012) sosyal geçerlik verilerinin toplandığı, 4 çalışmada ise sosyal geçerlik verilerine yönelik herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır (Bayram, 2006; Çaka, 2021; Çelik, 2010; Dağseven-Emecen vd., 2019).

3.2.9. Güvenirlik

İncelenen çalışmaların tamamında gözlemciler arası güvenirlik ve uygulama güvenirlik verilerinin toplandığı görülmektedir.

3.3. Sonuçlara İlişkin Bulgular

İnceleme kapsamına alınan 16 araştırmanın 15'inde kullanılan kendini yönetme stratejisi ya da stratejilerinin öğrencilere kazandırılan hedef davranışlar üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Sadece bir çalışmada iki öğrencide etkili olduğu bir öğrencide ise anlamlı değişiklik olmadığı belirtilmiştir (Tufan, 2016).

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmada Türkiye'de kendini yönetme stratejileriyle ilgili özel eğitim alanında yapılan etkililik araştırmalarının betimsel olarak incelenmesi amacıyla 2002-2022 yılları arasında ulusal alan yazında yayımlanan ve dâhil etme ölçütlerini karşılayan 16 çalışma çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamına alınan araştırma bulgularının tamamı incelendiğinde, özellikle okul döneminde ve farklı yetersizlik grubunda olan özel gereksinimli bireylerin kendini yönetme stratejilerini kullandıkları, bu stratejiler arasında kendini izlemenin yaygın bir şekilde tercih edildiği görülmektedir. Stratejiler aracılığıyla kazandırılmaya çalışılan hedef davranışlarda kalıcılık, genelleme ve sosyal geçerlik verileri hakkında bilgilere de ulaşılmıştır. Ayrıca kendini yönetme stratejilerinin kullanıldığı araştırmalarda seçilen hedef davranışlar üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Elde edilen bulguların konuya ilişkin ulusal ve uluslararası derleme çalışmalarıyla benzerlikleri bulunmaktadır

(Briesch & Chafouleas, 2009; Briesch vd., 2019; Busacca vd., 2015; Harchik vd., 1992; Maggin vd., 2013; McDougall vd., 2017; Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011).

Araştırma kapsamındaki 16 çalışmada özel gereksinimli bireylerin katılımcı olarak sayılarına bakıldığında makalelerin neredeyse tamamında üç ve daha fazla özel gereksinimli bireyin katılımıyla gerçekleştirildiği görülmektedir. McDougall ve diğerleri (2017) tarafından yapılan derleme çalışmasında makalelerin genelinde üç ve daha fazla katılımcının dahil edildiği bildirilmiştir. Yücesoy-Özkan ve Sönmez-Kartal (2011) ise inceledikleri makalelerin genelinde üç veya daha fazla katılımcının yer aldığı, bu şekilde olmasının ise araştırmaların genellenebilirliğini olumlu yönde etkilediğini ifade etmiştir. Katılımcıların sayıları açısından mevcut çalışmanın bulgusuyla benzerlik göstermektedir. Tek denekli araştırma modellerinde iç geçerliliği etkileyen faktörlerden biri olan denek sayılarında kayıp olmaması önemlidir. Araştırma modellerinde deneysel kontrolü sağlamak üzere katılımcı sayısından daha fazla seçilmesi gerektiğine değinilmektedir. Ayrıca doğrudan yenileme için en az üç katılımcı ile yapılmasının öneminden bahsedilmektedir (Tekin-İftar, 2018a). Katılımcı sayılarının en az üç kişiyle yürütülmesinin belirtilen açıklamalarla tutarlı olduğu düşünülmektedir.

İncelenen çalışmalarda katılımcıların cinsiyeti açısından değerlendirildiğinde yarımından fazlasında erkek özel gereksinimli birey ile gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Erkek bireylerin kız cinsiyetine göre çalışmalarda daha yaygın bir şekilde katıldığı görülmektedir. Bu bulgu alan yazında yapılmış olan çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Briesch ve Chafouleas, 2009; Busacca vd., 2015; McDougall vd., 2017; Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011). Erkek cinsiyetinin kızlardan daha fazla karşılaşıldığıyla ilgili olarak farklı yetersizlik gruplarında olan bireylerle de (Ör., zihinsel yetersizlik, OSB, DEHB) ilgili bilgilere ulaşılmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [ASHB], 2019; Fischbach & Lord, 2010; Sciotto vd., 2004). Ayrıca bu durumla ilişkili erkeklerin kızlardan daha fazla özel eğitim hizmetlerine hak kazandığı ifade edilmektedir (McDougall vd., 2017).

Araştırma kapsamına alınan 16 çalışmaya dahil edilen 50 özel gereksinimli bireyin yaşlarına bakıldığında katılımcıların genelinin 7-18 yaş aralığında olduğu dikkat çekmektedir. Araştırmanın mevcut bulgusuyla benzer sonuçlar ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Busacca vd., 2015; McDougall vd., 2017; Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011). Katılımcıların okul çağındaki öğrenciler arasından seçilmesinin özel gereksinimli öğrencilerin yaygın ve kolay ulaşılabilir olmasıyla yorumlanabilir. Araştırmalarda seçilen hedef davranışların genellikle akademik becerilerle ilişkili olması okul çağı öğrencileri arasından seçilmesinin önemli nedenlerinden biri olarak görülebilir. Aynı zamanda ülkemizde okul öncesi dönemde özel eğitim anaokulu sayısının az sayıda olması katılımcılara ulaşılmasını zorlaştırmış olabilir. Elde edilen bulgular incelendiğinde, kendini yönetme stratejilerinin okulöncesi dönemdeki bireyler (5-6 yaş) için kullanımının sınırlı düzeyde olduğu da görülmektedir (Busacca vd., 2015; Sönmez, 2012; Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011). Bu durumda araştırmacılar tarafından kendini yönetme stratejilerinin okul öncesi dönemde sınırlı, okul çağı döneminde ise yaygın bir şekilde tercih edilmesi açıklanabilir. Mevcut çalışmada dikkati çeken bir diğer bilgi de 18 yaş üstünde katılımcının çalışmalarda yer almamasıdır. 18 yaş üstü özel gereksinimli bireyleri araştırmaya dahil eden derleme çalışmalarına rastlanmaktadır (McDougall vd., 2017; Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011). Buna karşın kendini yönetme stratejilerini kapsayan bir müdahale yaklaşımının tüm öğrenciler için aynı şekilde kullanılmayacağı ve çalışmaların yürütülmesi amacıyla da literatüre bakılması gerektiği üzerinde durulmaktadır (Briesch vd., 2019).

Çalışmalarda özel gereksinimli öğrenci grupları arasında zihinsel yetersizliği olan bireylerin çoğunlukta olduğu ancak farklı özel gereksinimli bireylerin (Ör., görme yetersizliği, gelişimsel yetersizlik, özel öğrenme güçlüğü, OSB) katılım gösterdiği görülmektedir. Alan yazında farklı özel gereksinimli bireyin (Ör., özel öğrenme güçlüğü, gelişimsel yetersizlik, DEHB, OSB) yoğunlukta olduğu sistematik derleme çalışmaları bulunmaktadır (Briesch & Chafouleas, 2009; Briesch vd., 2019; Busacca vd., 2015; Harchik vd., 1992; McDougall vd., 2017). Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal (2011) tarafından incelenen

çalışmalarda zihinsel yetersizliği olan bireylerin çoğunlukta olması, çeşitli yetersizlik grubundan bireylerin çalışmaya katılması ve kendini yönetme stratejilerinin bireyler üzerinde etkili bir biçimde kullanıldığının vurgulanmasıyla mevcut çalışmanın bulgusu tutarlılık göstermektedir. Ek olarak OSB olan bireylerin araştırmalara dahil edildiği belirtilirken mevcut çalışma bulgusunda OSB olan bireyin az sayıdaki çalışmada yer aldığı görülmektedir (Çaka, 2021; Töret vd., 2015). Türkiye'de kendini yönetme stratejileriyle ilgili düzenlenecek çalışmalarda OSB olan bireyler dahil diğer özel gereksinimli bireylerin katılımı sağlanarak yaygınlaştırılması gerektiği düşünülmektedir.

Kapsama alınan makalelerde uygulayıcı olan kişiler incelendiğinde büyük çoğunluğunda araştırmacının kendisi görevli olduğu görülmektedir. Çok az çalışmada ise uygulayıcı olarak öğretmenlerin görev aldığı görülmektedir. Sistematik derleme çalışmalarında uygulamaların araştırmacı, terapist ya da lisans üstü öğrenciler tarafından gerçekleştirilmesiyle ve az sayıdaki araştırmada öğretmenler tarafından yürütülmesiyle tutarlılık göstermektedir (Briesch & Chafouleas, 2009; Harchik vd., 1992; Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011). Ayrıca uygulamaların okullarda yürütülmesine karşı öğretmenler tarafından uygulayıcının görev alması önemli bir sınırlılık olarak belirtilmektedir. Bu sonuçlarla mevcut çalışmanın bulgusu benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla alanda yapılan çalışmalara katkı sağlaması açısından mevcut bulgu önemli görülmektedir. Bununla birlikte yürütülecek olan yeni çalışmalarda öğretmenlere daha fazla imkân verilmesi ayrıca ailelerin okul ya da ev ortamlarında desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir.

İnceleme kapsamında yer alan çalışmaların neredeyse tamamında uygulamaların okul ortamında yürütülmüş olduğuna ulaşılmıştır. Araştırmalarda etkisi belirlenmeye çalışılan hedef davranışların çoğunluğunun okul ortamıyla ilişkili olmasından kaynaklı bir sonucu ortaya çıkarmış olabilir. Okul ortamının sistemli bir çalışma yürütülmesi ve hedef davranışların doğal ortamlarda takip edilmesi açısından araştırmacıların tercihlerini etkilediği düşünülmektedir. Mevcut bulguya dayanarak kendini yönetme stratejilerinin okul ortamlarında etkili sonuçlar ortaya çıkardığını belirtmek mümkündür. Sistematik derleme kapsamında incelenen araştırmalarda kendini yönetme stratejilerinin kullanımına ilişkin uygulamaların çoğunlukla okullarda gerçekleştirildiği gözlenmektedir (Briesch & Chafouleas, 2009; Briesch vd., 2019; McDougall vd., 2017; Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011). Ayrıca araştırmaların katılımcıların doğal ortamlarında gerçekleştirilmiş olmasının çalışmaların güçlü yanını oluşturmaktadır. Kendini yönetme prosedürlerinin, kişinin halihazırda yaşadığı veya çalıştığı ortamda işlevsel becerileri üzerinde olumlu bir etkisi olabileceği ifade edilmektedir (Harchik vd., 1992; Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011).

Kendini yönetmenin etkisini belirlemek amacıyla çoğunlukla çoklu yoklama modellerinin kullanıldığı gözlenmektedir. Çoklu yoklama modellerinde uygulamaların geriye çekilmesi gerekli değildir. Bu anlamda hedef davranışın geriye dönüşü olan ya da olmayan bir davranış olması önemli görülmemektedir. Çoklu yoklama modelinde artırılmak ya da azaltılmak istenen davranışlar için uygun bir model olduğu üzerinde durulmaktadır (Tekin-İftar, 2018b). Araştırmacılar, çoklu yoklama modellerinin avantajlarını düşünerek araştırmalarını tasarlamış olabilir. Alan yazında çeşitli sistematik derleme çalışmalarında kendini yönetme stratejilerinin etkililiğini belirlemek üzere genellikle çoklu başlama modelleri kullanılırken çoklu yoklama modellerinin bazı araştırmalarda tercih edildiği görülmektedir (Busacca vd., 2015; McDougall vd., 2017; Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011). Araştırmaların tamamında seçilen hedef davranışların artırılmak istenen yönde seçildiği görülmektedir. Bu çalışmanın bulgusuyla benzer sonuçların olduğu araştırmalarla tutarlılık göstermektedir (Briesch & Chafouleas, 2009; Busacca vd., 2015; Harchik vd., 1992; McDougall vd., 2017; Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011). Kendini yönetme stratejilerinin özellikle artırılmak istenen davranışlar üzerinde etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak alan yazında azaltılmak istenen davranışlar üzerinde de etkisinin olduğuna yönelik sistematik derleme çalışmaları bulunmaktadır (Briesch & Chafouleas, 2009; Busacca vd., 2015; Harchik vd., 1992; Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011). Buna karşın azaltılmak istenen hedef davranışlar için kendini yönet stratejilerinin kullanılmasına yönelik düzenlemelere yer

verilmesi gerektiği ifade edilmelidir. Busacca ve diğerleri (2015) tarafından gerçekleştirilen sistematik derleme çalışmasında, ilkokul ortamlarında normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli bireylerinde dahil edilmiştir. Problem davranışı olan öğrenciler için kendini yönetmenin etkili bir bilimsel dayanaklı uygulama olarak literatürde yeterli yüksek kaliteli kanıt bulunduğu görülmektedir. Ulusal çalışmalarda azaltılmak istenen davranışlara yönelik kendini yönetme stratejilerinin kullanılmasının literatürün genişletilmesine katkı sağlayacağı dikkate alınmalıdır.

Kendini yönetme stratejilerinin kullanımıyla ilgili incelenen makalelerde, bir çalışma dışında, neredeyse tamamında kendini izlemenin öncelikli olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca kendini izlemenin farklı stratejilerle birlikte kullanıldığı da gözlenmektedir. Bu bakımdan kendini izlemenin seçilen hedef davranışlar üzerinde etkili olabileceğini belirtmek gerekebilir. Ayrıca kendini yönetme becerisi için temel strateji olduğunu ve diğer stratejilerle birlikte kullanılabilirliğini söylemek mümkündür. Bu durumu destekleyen çeşitli araştırma sonuçlarıyla benzerlikler göstermektedir. Alan yazında en yaygın kullanılan ve şekillendirilebilir müdahale uygulamasının kendini izleme stratejisi olduğu vurgulanmaktadır (Briesch vd., 2019; Harchik vd., 1992; Dougall vd., 2017; Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011).

Kendini yönetme stratejileri hakkında inceleme kapsamında kâğıt/kalem tabanlı araçların makalelerin neredeyse tamamında tercih edildiği tespit edilmiştir. Günümüzde teknolojideki gelişme ve ilerlemelerin birçok alanda kullanılmasına karşın kendini yönetme stratejilerinde kâğıt/kalem tabanlı araçların kullanıldığının görülmesi beklenmedik bir durumdur. Araştırmacılar uzun zamandır kendini yönetme stratejilerini araştırmaya devam etmektedir ve teknolojik cihazları yeni düzenlemeler oluşturmak amacıyla uyarlamaktadır (McDougall vd., 2017). Uluslararası birçok çalışmada teknoloji tabanlı uygulamalara yer verilirken (Bouck vd., 2014; Mechling vd., 2009) ulusal çalışmalarda bir çalışma dışında kullanılmaması özel gereksinimli bireylerin teknolojik cihazlardan uzak kaldığı anlamına gelmektedir. Giderek artan dijital cihaz kullanımı özellikle kendini izleme ve kendine yönerge verme stratejileriyle birlikte çalışmalara dahil etmektedir (McDougall vd., 2017). Bu açıdan değerlendirildiğinde araştırmacılar, öğretmenler, uzmanlar veya aileler teknoloji tabanlı kendini yönetme stratejilerinin kullanımına teşvik edilmesi gerekmektedir.

İnceleme kapsamında olan çalışmaların güçlü yönlerinden biri izleme verilerinin bütün makalelerden elde edilmesidir. Bu durum öğretim sürecinden sonra kendini yönetme stratejilerinin özel gereksinimli bireyler tarafından kullanılmaya devam edip etmediğine yönelik bilgiye ulaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu bulgu konuyla ilgili yapılmış olan makalelerin sonuçlarından farklılaşmaktadır. İncelemesi yapılan çeşitli sistematik derleme çalışmasında izleme verilerinin toplanmadığına yönelik makalelerin olduğuna değinilmektedir (Harchik vd., 1992; Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011). İnceleme kapsamındaki çalışmaların önemli noktalarından bir diğeri de genelleme verilerinin makalelerin büyük bir çoğunluğunda ulaşılıyor olmasıdır. Genelleme verilerinin toplanıyor olması kendini yönetme stratejilerinin farklı ortam, kişi ya da materyallerin sağlanmasıyla ortaya çıkan davranışların sonuçları hakkında bilgiye ulaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Genelleme verilerinin toplanmasıyla ilgili bilgiler ortaya koyan sistematik derleme çalışmaları bulunmakla birlikte mevcut çalışma bulgusunda farklılaştığı görülmektedir (Briesch ve Chafouleas, 2009; Harchik vd., 1992; Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011). Bu açıdan ulusal çalışmalarda genelleme hakkında bilgilere ulaşmanın daha yaygın olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sosyal geçerlik verilerinin inceleme kapsamına alınan çalışmaların genelinde ulaşılıyor olması önemli bulgulardan biridir. Makalelerin genelinde sosyal geçerlik hakkında verilere ulaşıldığı da görülmektedir. Sistematik derleme sonucunda incelenen makaleler aracılığıyla sosyal geçerlik verilerinin toplanmasının araştırmaların niteliğini artıran bir unsur olduğu ifade edilmektedir (Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011). Buna karşın Briesch ve Chafouleas, (2009) tarafından yapılan sistematik derleme çalışmasında daha az oranda sosyal geçerlik verilerinin toplandığı bildirilmektedir.

Belirlenen ve incelenmesi yapılan çalışmaların en önemli yönlerinden biri de güvenilirlik verilerinin tüm makalelerde ulaşılmıştır. Kendini yönetme stratejilerinin kullanılmasında, uygulamacının öğretimle ilgili değişkenler dışındaki tüm koşulları ve öğretim oturumlarını güvenilir uygulanmasıyla ilgili bilgilerin çalışmalarda sunulması gerekliliği üzerinde durulmaktadır (Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011). Busacca ve diğerleri (2015) tarafından gerçekleştirilen sistematik derlemede, uygulama güvenilirlik verilerine büyük oranda ulaşıldığı rapor edilmiştir. Ancak farklı bir sistematik derleme çalışmasında uygulama güvenilirlik verilerinin daha düşük oranda belirtildiği rapor edilmektedir (Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011).

Kapsama alınan makalelerde kendini yönetme stratejileri kullanımının seçilen hedef davranışlar üzerindeki etkisiyle ilgili sonuçlar görülmektedir. Özel gereksinimli bireyler için seçilen hedef davranışlarda kendini yönetme stratejisi ya da stratejilerinin kullanımı etkili sonuçlar elde edilmesini sağlayabilir. Ulusal çalışmalarda stratejilerin özel gereksinimli bireylerin kullanımı için yaygınlaştırılması gerektiği üzerinde durulmalıdır. Konuyla ilişkili olarak sistematik derleme çalışmalarında kendini yönetme stratejilerinin davranışlarda tutarlı değişiklikler ortaya çıkardığı belirtilmektedir (Briesch & Chafouleas, 2009; Briesch vd., 2019; Busacca vd., 2015; Harchik vd., 1992; McDougall vd., 2017). Mevcut çalışmada seçilen hedef davranışların artırılmak istenen davranışlar hakkında olsa da alan yazında azaltılmak istenen davranışlar üzerinde de etkili olduğuna yönelik sonuçlar bulunmaktadır (Busacca vd., 2015; Yücesoy-Özkan & Sönmez-Kartal, 2011).

Araştırma kapsamına dâhil edilen 16 çalışmanın; katılımcı özellikleri, ortam, model, hedef davranışlar, kendini yönetme stratejileri, kullanılan araç türü, genelleme, izleme, sosyal geçerlik, güvenilirlik ve sonuçlar yönünden analiz edilerek incelenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda ülkemizde özel gereksinimli bireylerin kendini yönetme stratejilerinin kullanımına ilişkin 2002-2022 yılları arasında sınırlı sayıda araştırmanın gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Ülkemizde kendini yönetme stratejilerinin okul çağında bulunan özel gereksinimli bireylerde ve farklı yaşlarda kullanıldığına ulaşılmıştır. Stratejilerinin özellikle okul çağındaki özel gereksinimli bireylere çeşitli alanlardaki becerilerin kazandırılmasında etkili olduğu gösterilmektedir. Öğretmenler, uzmanlar ve aileler aracılığıyla kendini yönetme stratejilerinin daha geniş yaş aralığında (okul öncesi ve okul çağı sonrası) yer alan özel gereksinimli bireylere, okul ortamları dışında da kazandırılması gerektiği görülmektedir. Kendini yönetme stratejileri bileşenleri açısından kendini izlemenin yaygın bir şekilde kullanıldığı ortaya çıkarken kendine amaç belirleme stratejisi için yeni araştırmaların düzenlenmesi gerektiği belirtilmelidir. Stratejilerin kullanımı sırasında teknoloji tabanlı çalışmanın oldukça sınırlı olduğu dikkat çekici bir sonuçtur. Ülkemizde kendini yönetme stratejileriyle ilgili yapılan etkililik çalışmalarındaki güçlü noktalardan biri ise izleme, genelleme ve sosyal geçerlik verileriyle ilgili bilgilere ulaşılrken, uygulama sonuçlarının etkisinin olumlu olduğuna da ulaşılmıştır. Çeşitli yaş ve özellikteki özel gereksinimli bireyler için seçilecek hedef davranışlarda ise kendini yönetme stratejileri kullanımının ne gibi sonuçlar ortaya çıkartacağına yönelik araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Birçok araştırmada olduğu gibi bu çalışma sürecinde karşılaşılan bazı sınırlıkları bulunmaktadır: a) bu araştırma kendini yönetme stratejilerine yönelik 2002-2022 yılları arasında yapılmış 16 çalışma, b) inceleme kapsamına dahil edilmiş olan değişkenler, c) tek denekli araştırma modelleri ve d) üç ana başlık altında verilen bilgilerin sunulması ile sınırlıdır.

Bu araştırmanın sonuçları değerlendirilerek şu öneriler sunulmaktadır: a) inceleme kapsamına alınmış olan değişkenler farklılaştırılabilir, b) dahil etme ve dışlama ölçütleri yeniden düzenlenerek değerlendirme yapılabilir ve c) çalışma sonuçları için etki büyüklüğü hesaplamaları ile değerlendirme yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019). Engelli ve yaşlı istatistik bülteni. Erişim adresi: <https://www.aile.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf> adresinden 04.09.2022 tarihinde ulaşılmıştır.
- Alkoyak, G. (2014). *Kendini izleme stratejisinin zihin engelli öğrencilerin matematik dersinde toplama işlemini yapma performansına etkisi*. [Yüksek lisans tezi]. Ankara Gazi Üniversitesi.
- Briesch, A. M., & Chafouleas, S. M. (2009). Review and analysis of literature on self-management interventions to promote appropriate classroom behaviors (1988–2008). *School Psychology Quarterly*, 24(2), 106. <https://doi.org/10.1037/a0016159>
- Briesch, A. M., Daniels, B., & Beneville, M. (2019). Unpacking the term “self-management”: Understanding intervention applications within the school-based literature. *Journal of Behavioral Education*, 28(1), 54-77. <https://doi.org/10.1007/s10864-018-9303-1>
- Brooks, A., Todd, A. W., Tofflemoyer, S., & Horner, R. H. (2003). Use of functional assessment and a self-management system to increase academic engagement and work completion. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 5(3), 144-152. <https://doi.org/10.1177/10983007030050030301>
- Bouck, E. C., Savage, M., Meyer, N. K., Taber-Doughty, T., & Hunley, M. (2014). High-tech or low-tech? Comparing self-monitoring systems to increase task independence for students with autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 29(3), 156-167. <https://doi.org/10.1177%2F1088357614528797>
- Burns, N., & Grove, S. K. (2010). *Understanding nursing research-eBook: Building an evidence-based practice* (5. edition). Elsevier Health Sciences.
- Busacca, M. L., Anderson, A., & Moore, D. W. (2015). Self-management for primary school students demonstrating problem behavior in regular classrooms: Evidence review of single-case design research. *Journal of Behavioral Education*, 24(4), 373-401. <https://doi.org/10.1007/s10864-015-9230-3>
- Carr, M. E., Moore, D. W., & Anderson, A. (2014). Self-management interventions on students with autism: A meta-analysis of single-subject research. *Exceptional Children*, 81(1), 28-44. <https://doi.org/10.1177/0014402914532235>
- Cooper, J. O., Heron, T. E., & Heward, W. L. (2007). *Self-management*. In *Applied Behavior Analysis* (2nd ed., pp. 575–612). Pearson Education, Inc.
- Çaka, A. İ. (2021). *Otizm spektrum bozukluğu olan bireylere ileri teknoloji yoluyla sunulan kendini yönetme stratejilerinin coğrafya dersi kazanımlarına etkisi*. [Yüksek lisans tezi]. Biruni Üniversitesi.
- Çelik, H. (2010). *Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere sosyal becerilerin öğretiminde kendini yönetme tekniği ile sunulan öğretim programının etkililiğinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Dağseven Emecen D., Aykut, Ç., Karasu, N., & Dayı, E. (2019). The effects of picture cues and self-instruction in teaching cooking skills to children with intellectual disabilities. *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(17), 435-448. <https://doi.org/10.23863/kalem.2019.134>
- Fischbach, G. D., & Lord, C. (2010). The Simons Simplex Collection: a resource for identification of autism genetic risk factors. *Neuron*, 68(2), 192-195. <https://doi.org/10.1016/j.neuron.2010.10.006>
- Gevşek, S. (2016). *Zihin yetersizliğe sahip öğrencilere yemek pişirme becerilerinin kazandırmada kendini yönetme stratejilerinin etkisi*. [Yüksek lisans tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Harchik, A. E., Sherman, J. A., & Sheldon, J. B. (1992). The use of self-management procedures by people with developmental disabilities: A brief review. *Research in Developmental Disabilities*, 13(3), 211-227. [https://doi.org/10.1016/08914222\(92\)90026-3](https://doi.org/10.1016/08914222(92)90026-3)
- Hume, K., Steinbrenner, J. R., Odom, S. L., Morin, K. L., Nowell, S. W., Tomaszewski, B., ... & Savage, M. N. (2021). Evidence-based practices for children, youth, and young adults with autism: Third generation review. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1-20. <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04844-2>
- Kocabıyık, D. (2016). *Genel eğitim sınıflarındaki zihin yetersizliği olan öğrencilerin kendini yönetme stratejilerini kullanmalarının dersle ilgilenme davranışı üzerindeki etkililiği*. [Yüksek lisans tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Koegel, L. K., Harrower, J. K., & Koegel, R. L. (1999). Support for children with developmental disabilities in full inclusion classrooms through self-management. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 1(1), 26-34. <https://doi.org/10.1177%2F109830079900100104>
- Küçüközyiğit, M. (2014). *Görme yetersizliğinden etkilenmiş öğrencilerde matematikte çarpma işlem akıcılığını arttırmada kendini izleme tekniğinin etkililiği*. [Yüksek lisans tezi]. Ankara Gazi Üniversitesi.
- Maggin, D. M., Briesch, A. M., & Chafouleas, S. M. (2013). An application of the What Works Clearinghouse standards for evaluating single-subject research: Synthesis of the self-management literature base. *Remedial and Special Education*, 34(1), 44-58. <https://doi.org/10.1177/0741932511435176>
- McDougall, D., Heine, R. C., Wiley, L. A., Sheehy, M. D., Sakanashi, K. K., Cook, B. G., & Cook, L. (2017). Meta-analysis of behavioral self-management techniques used by students with disabilities in inclusive settings. *Behavioral Interventions*, 32(4), 399-417. <https://doi.org/10.1002/bin.1491>
- Mechling, L. C., & Gustafson, M. (2009). Comparison of the effects of static picture and video prompting on completion of cooking related tasks by students with moderate intellectual disabilities. *Exceptionality: A Special Education Journal*, 17(2), 103-116. <https://doi.org/10.1080/09362830902805889>
- Moher D, Liberati A, Tetzlaff J, Altman DG, The PRISMA Group (2009) Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA Statement. *PLoS Med* 6(7), 1-6.

- Reinecke, D. R., Krokowski, A., & Newman, B. (2018). Self-management for building independence: Research and future directions. *International Journal of Educational Research*, 87, 119-126. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2016.08.006>
- Sciutto, M. J., Nolfi, C. J., & Bluhm, C. (2004). Effects of child gender and symptom type on referrals for ADHD by elementary school teachers. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 12(4), 247-253. <https://doi.org/10.1177/10634266040120040501>
- Sayar, K. (2020). *Genel eğitim ortamlarında özel gereksinimi olan öğrencilerin dersle ilgilenme davranışı üzerinde kendini izleme stratejisinin etkililiği*. [Yüksek lisans tezi]. Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi
- Ser, C. (2019). *Okuma güçlüğü olan öğrencilerin okuma akıcılığının artırılmasında model okuma, tekrarlı okuma, hata düzeltilmesi ve kendini izleme stratejisi sağıaltım paketinin etkisi*. [Yüksek lisan tezi]. Ankara Gazi Üniversitesi.
- Sosun-Haytabay, T. (2011). *Görme engelli öğrencilerin okuma etkinliğinde dikkatini sürdürme becerileri üzerine kendini izleme tekniğinin etkililiği*. [Yüksek lisan tezi]. Ankara Gazi Üniversitesi.
- Sönmez, M., & Yücesoy-Özkan, Ş. (2012). Gelişimsel yetersizliği olan öğrencilere dışarı çıkmak üzere uygun biçimde hazırlanma becerisinin öğretiminde kendini yönetme stratejilerinin etkileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 151-166.
- Sönmez, M. (2012). *Sınıf çaplı kendini izleme öğretiminin okul öncesi dönemdeki gelişimsel yetersizlik gösteren çocukların etkinliklerle ilgilenme düzeylerine etkileri*. [Doktora tezi]. Eskişehir Anadolu Üniversitesi.
- Tekin-İftar, E. (2018a). Geçerlik. E. Tekin-İftar (Ed), *Eğitim ve davranış bilimlerinde tek-denekli araştırmalar içinde* (2. Baskı, s. 133-149). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tekin-İftar, E. (2018b). Çoklu yoklama modelleri. E. Tekin-İftar (Ed), *Eğitim ve davranış bilimlerinde tek-denekli araştırmalar içinde* (2.baskı, s. 217-244). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Töret, G., Aykut, Ç., Babacan, A., & Özkubat, U. (2015). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarda akademik başarı düzeyleri üzerinde kendini izleme stratejisinin etkisinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 16(02), 125-147. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000224
- Tufan, S. (2016). *Şemaya dayalı strateji ve kendini izlemenin hafif düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin sözlü problem çözme performanslarına etkisi*. [Yüksek lisans tezi]. Ankara Gazi Üniversitesi.
- Yücesoy-Özkan, Ş., & Sönmez, M. (2011). Yetersizliği olan bireylerle yapılmış ve kendini yönetme stratejilerinin kullanıldığı tek denekli araştırmaların incelenmesi: Bir meta-analiz çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 95-821.
- Wehmeyer, M. L. (2002). Self-determination and the education of students with disabilities. ERIC Clearinghouse on Disabilities and Gifted Education. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED470036.pdf> 12.09.2022 tarihinde ulaşılmıştır.
- Westwood, P. (2011). *Commonsense methods for children with special educational needs*. (6th ed.). Routledge.